

Bij hoog en bij laag

Het gaat bergafwaarts met de weidevogelstand in Nederland en internationaal holt de grutto achteruit. Beheersovereenkomsten werken onvoldoende. Hoe moet het nu verder? Is de enige redding het creëren van grote gebieden met hoogwaterpeil? Naar onze mening laat deze strategie kansen onbenut en is ze zelfs riskant. Voor de Grutto liggen nog goede mogelijkheden op het reguliere boerenland. Een pleidooi voor de grootst mogelijke ambitie.

De laatste tijd wordt de discussie over de toekomst van het weidevogelbeheer in Nederland scherper. Recent onderzoek schudde ons wakker. Ondanks veel inspanningen holt de Gruttostand achteruit (Altenburg & Wymenga, 2000; Teunissen & Soldaat, 2005) en het belangrijkste beheerinstrument van de laatste decennia, de beheersovereenkomst, blijkt niet voldoende te werken (Kleijn *et al.*, 2001). In enkele media werd recent gepleit voor het creëren van grote gebieden met een hoog waterpeil waar de weidevogels voorop staan (Hetteema, 2004; Berendse, 2005a; 2005b). Aan de andere kant klinkt het pleidooi voor een uiterste inspanning om ruimte voor weidevogels binnen de moderne landbouw – met laag water – te houden (Melman, 2005). Wat is nu de beste beschermingsstrategie?

Ecologische verschillen

Weidevogelsoorten stellen verschillende eisen aan het waterpeil. Er zijn op dit punt twee groepen te onderscheiden. Aan de ene kant de groep van de algemene en kritische soorten: de Gruttogroep met soorten als Kuifeend, Krakend, Kievit, Scholekster, Tureluur en Grutto. Aan de andere kant de Kempphaangroep van zeer kritische soorten: Kempphaan, Watersnip, Zomertaling. Het onderscheid is gebaseerd op hun ecologische kieskeurigheid. Kijk je daar naar dan blijkt dat een hoog waterpeil niet altijd nodig is: wel voor de zeer kritische soorten van de Kempphaangroep, niet voor de Gruttogroep. De soorten van de Kempphaangroep verkiezen moerassig

grasland als vestigingshabitat en condities die niet meer verenigbaar zijn met de moderne landbouw. Deze soorten zijn dan ook vrijwel uit het gewone boerenland verdwenen en resteren nog voornamelijk in reservaten (Oosterveld & Bos, 2004; Scharringa, 2003). Voor het behoud van deze soorten in Nederland zijn wel gebieden met een hoog waterpeil nodig, niet alleen in het vroege voorjaar maar ook later, in mei en juni, omdat ze zich relatief laat vestigen. De enige plekken waar dat kan, zijn natuurgebieden (weidevogelreservaten). Terecht formuleert het Rijk in haar nationale weidevogelstrategie als ambitie voor deze groep soorten een oppervlakte van 30.000 ha grasland met hoog peil.

Gruttopopulaties en ook de Tureluur kunnen echter floren bij in de landbouw gangbare waterpeilen, bij diepere drooglegging. Dat onderbouwen we met voorbeelden uit de praktijk en het onderzoek.

Gruttodichtheden bij laag peil

We vinden sinds jaar en dag Gruttodichtheden tussen de 15 en 50 broedparen per 100 ha in boerengebieden met een drooglegging van circa 80-100 cm (een slootpeil van 80-100 cm beneden maaiveld). De duidelijkste voorbeelden zijn zeven gebieden in Friesland met weidevogelmozaïekbeheer op oppervlaktes groter dan 100 ha (Terwan *et al.*, 2003; Boeren natuur 2002-2005). Ook in meerdere Friese weidevogelreservaten met een drooglegging tussen 50 en 80 cm komen stabiel hoge gruttodichtheden voor. Pas bij een sloot-

**ERNST OOSTERVELD,
WIBE ALTENBURG &
EDDY WYMENGA**

Drs. E.B. Oosterveld Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Postbus 32, 9269 ZR Veenwouden
e.oosterveld@altwym.nl
Drs. W. Altenburg A&W ecologisch onderzoek
Ing. E. Wymenga A&W ecologisch onderzoek

Foto **Niels Gillissen**
www.miratio.nl
Grutto's in conflict, Yerseke Moer, Zeeland. "Deze Grutto's vechten om een drassig stuk weiland in een weidevogelreservaat. In dergelijke reservaten is het nog lucratief om je als Grutto druk te maken om een stukje grond, maar hebben de Grutto's buiten de reservaten nog iets om voor te vechten?"

Waterpeil niet kritisch

Het waterpeil is voor Grutto's en Tureluurs wellicht niet kritisch, omdat er op vochthoudende bodems (klei, klei op veen, veen) overal in laagtes, greppels en slootkanalen wel vochtige plekken zijn waar gefoerageerd kan worden. Ook als later in het voorjaar de verdamping toeneemt. Af en toe een buitje is waarschijnlijk genoeg voor voldoende vochtigheid van de bovenste bodemlaag, waardoor op deze plekken regenwormen dicht aan de oppervlakte blijven. Door die vochtigheid blijft de bodem bovendien zacht genoeg voor naar wormen borende snavels.

Natuurlijk, ook in reservaten zijn deze plekken aanwezig en over het algemeen in grotere mate. Bovendien is het waterpeil daar vaak hoger met voorjaarspeilen van 0-40 cm beneden maaiveld. Bij dergelijk hoge peilen gedijen Grutto's ook heel goed. De gruttodichtheden in reservaten zijn in veel gevallen het hoogst van alle soorten weidevogelgebieden (zie o.a. Oosterveld & Bos, 2004). Maar ook voor reservaten houden we vast aan onze eerder getrokken conclusie: niet het hoge peil zelf lijkt de bepalende factor, maar het beheer.

Een reden dat weidevogelgebieden en hoog waterpeil vaak in één adem worden genoemd, is wellicht dat in vroeger onderzoek (bijvoorbeeld Beintema & Van den Bergh, 1976; 1977), niet altijd onderscheid is gemaakt tussen waterpeil en daarmee samenhangende factoren als laat maaien (vergelijk Jongsma & Van Strien, 1983). Daardoor bleef onderbelicht wat de invloed van de

peil lager dan 80 cm beneden maaiveld zijn de aantallen broedende Kieviten, Grutto's en Tureluurs significant lager (30-50%). Guldmond *et al.* (1995) vonden dat bij onderzoek aan waterpeil en nestbescherming op veengrond in Waterland (Noord-Holland). Het effect van waterpeil is in

dat onderzoek apart geanalyseerd binnen verschillende categorieën van graslandgebruiksintensiteit. Over een periode van tenminste tien jaar werden met nestbescherming en aangepast beheer (bij slootpeilen tot 80 cm beneden maaiveld) gruttodichtheden in stand gehouden tussen de 40 en 100 nesten per 100 ha. Musters *et al.* (1986) hebben op polderniveau de factoren geanalyseerd die de dichtheid van weidevogels bepalen. Bij correctie voor verschillen in graslandbeheer vonden ze geen zelfstandig effect van waterpeil op het voorkomen van de meer algemene soorten, inclusief Grutto en Tureluur. Uit een analyse van het agrarisch weidevogelmozaïekbeheer op gebiedsschaal (bij gangbare landbouwpeilen) blijkt dat de aantallen Scholeksters, Tureluurs en Kieviten over de periode 2000-2005 jaarlijks met 6-7% toenamen, die van de Grutto schommelden zonder duidelijke trend (Oosterveld 2006a). Deze resultaten onderscheiden zich positief van de Friese en de landelijke trend uit respectievelijk het Weidevogelmeetnet Friesland en het landelijk weidevogelmeetnet van SOVON/CBS. In Friesland en landelijk namen de vier soorten in dezelfde periode jaarlijks met 2-9% af.

Deze argumenten leiden tot de conclusie dat voor de Gruttogroep bij een drooglegging tot een diepte van circa 80 cm niet het waterpeil sec, maar andere factoren sturend zijn voor de aantalsontwikkeling. Een hoog waterpeil is op zichzelf *geen onmisbare voorwaarde* voor (het handhaven van) hoge broeddichtheden.

Beheer sturend

Wat is voor de Gruttogroep dan wel de sturende factor? Waarschijnlijk is dat het beheer. Mozaïekbeheer heeft als belangrijkste component dat door aangepast maaien en weiden voldoende lang gras wordt aangeboden gedurende de hele broed- en kuikenperiode. Een aantal auteurs (Wymenga, 1997; Schekkerman & Müskens, 2000; Kleefstra, 2006) geeft aan dat te vroeg en grootschalig maaien

doorslaggevend is voor het (beperkte) broedsucces. Overigens lijkt de laatste jaren predatie in betekenis toe te nemen, maar dat is een andere discussie.

Grutto op grote schaal

De slootpeilen waarbij hoge gruttodichtheden op boerenland geconstateerd zijn, laten hoogproductieve landbouw toe. Dit opent het perspectief dat Grutto's en Tureluurs ook op het moderne boerenland in redelijke aantallen te behouden zijn. Wij hechten daar zo veel belang aan omdat Nederland wat betreft de Grutto een grote verantwoordelijkheid heeft. Van de Grutto (*Limosa limosa limosa*) her-

Weidevogelmozaïekbeheer bestaat onder meer uit maatregelen als nestbescherming, creëren van plasdras terreindelen (foto's 1 en 5), extensief standweiden, maaien vanaf mei in maaitrappen (foto's 2 en 4), laten staan van vluchtstroken en uitgesteld maaien tot in juni (foto 3).
Foto's Ernst Oosterveld

Grutto. Foto Jaap Schelvis, www.saxifraga.nl

bergt Nederland circa 35% van de wereldbroedpopulatie (Stroud *et al.*, 2004). Volgens de laatste schattingen vertoont de soort op wereldschaal een achteruitgang van 30% (1990-2000). Deze treedt met name op in de kernpopulaties in Nederland en Rusland (BirdLife International, 2004). De IUCN classificeert de Grutto inmiddels als bedreigd op mondiale schaal. Daarom vinden wij het riskant om voor de toekomst alleen in te zetten op grote gebieden met een hoog waterpeil. In de praktijk zal die strategie namelijk maar beperkt mogelijk zijn.

Gebieden met een hoog waterpeil zullen als natuurgebied moeten worden ingericht. In een belangrijke weidevogelprovincie als Friesland is het aankopen van zo'n groot oppervlakte (extra) natuur, waarop een substantieel deel van de huidige populatie terecht kan, een illusie. De grond is te duur en de politieke wil te klein voor aankoop en beheer. Bovendien stelt de huidige toestand in de weidevogelreservaten ons niet gerust. In veel gevallen doen zich daar zoveel problemen voor dat de weidevogels er even hard achteruit gaan als op het reguliere boerenland (Oosterveld & Bos, 2004). Er is in nogal wat terreinen sprake van een te ver doorgezette extensivering en beheer 'volgens het spoorboekje', met als resultaat verzuring, verruiging en te weinig broedsucces. Door de natuurbeheerorganisaties

zijn bijvoorbeeld in Friesland recent wel 'opkrikacties' in gang gezet (Oosterveld, 2006c), maar het moet nog blijken wat deze gaan opleveren. Deze argumenten, plus het feit dat de Grutto-problematiek vooral een beheerwestie is, pleiten ervoor de mogelijkheden op het boerenland maximaal te benutten. De ambitie uit de nationale weidevogelstrategie om de Grutto op 250.000 ha te behouden is dan wel minimaal. Gaan we bij wijze van rekenvoorbeeld uit van het behoud in gebieden met een dichtheid van 6 broedparen of meer per 100 ha (klassegrens Gruttokaart van Nederland, www.grutto.nl), dan praten we al over zo'n 325.000 ha.

Perspectief op boerenland versterken

Boerenland is dus volgens ons nodig om de Grutto te beschermen. Maar om dat mogelijk te maken moeten wel alle zeilen worden bijgezet. Op voldoende grote schaal zal een kwalitatief goed mozaïekbeheer gerealiseerd moeten worden met voldoende opgroeimogelijkheden voor Grutto-kuikens. Hier geldt een voorbehoud. Uit de resultaten van 'Nederland Gruttoland' blijkt dat de pullen mogelijk een structureel tekort aan voedsel hebben (Schekkerman *et al.*, 2005). Momenteel wordt onderzocht of dit te maken heeft met het moderne grasland. Volwassen Grutto's (en andere wormeneters uit de groep) kunnen goed gedijen op het moderne boerenland (Oosterveld, 2006b). Voor de pullen is dat nog de vraag. Op basis van de uitkomsten van het pullenvoedselonderzoek en de voortgang van het opschalingsproces van het mozaïekbeheer, moeten we de perspectieven wellicht bijstellen.

Uit de tegenvallende resultaten van beheersovereenkomsten en de eerste resultaten van het agrarisch mozaïekbeheer leren we, dat er op gebiedsschaal gewerkt moet worden (Oosterveld, 2006a). Om het tij voor de Grutto te keren, is de keuze voor de resterende kerngebieden als vertrekpunt het meest effectief. Met het gereed komen van de

nieuwe Gruttokaart zijn die gebieden bekend. Waar weidevogelreservaten, inclusief de te realiseren Kemphaan-gebieden uit de nationale weidevogelstrategie, deel uitmaken van die gebieden, kunnen beide gebiedstypen el-

kaar in een grootschalig mozaïek prima versterken, elk met de eigen sterke punten: plasdras, langdurige dekking en rust in het reservaat en voedsel en korte vegetaties op het boerenland.

Literatuur

- Altenburg, W. & E. Wymenga, 2000.** Help, de Grutto verdwijnt! De Levende Natuur 101: 62-63.
- Beintema, A.J. & L.M.J. van den Bergh, 1976.** Relaties tussen waterpeil, grondgebruik en weidevogelstand. Deel 1: onderzoek 1975. Leersum. Rijksinstituut voor Natuurbeheer.
- Beintema, A.J. & L.M.J. van den Bergh, 1977.** Relaties tussen waterpeil, grondgebruik en weidevogelstand. Deel 2: onderzoek 1976. Leersum. Rijksinstituut voor Natuurbeheer.
- Berendse, F., 2005a.** Volkskrant, 28 mei 2005.
- Berendse, F., 2005b.** Kennis-Online, Nieuwsbrief Wageningen University and Research.
- BirdLife International, 2004.** Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, UK. BirdLife Conservation Series no. 12.
- BoerenNatuur, 2002-2005.** Weidevogelmozaïekbeheer Noord-Nederland. Resultaten 2002, 2003, 2004, 2005. Drachten.
- Guldemond, J.A., M.C. Sosa Romero & P. Terwan, 1995.** Weidevogels, waterpeil en nestbescherming: tien jaar onderzoek aan Kievit, Grutto en Tureluur in een veenweidegebied. Limosa 68 (3): 89-96.
- Hettema, H., 2004.** Grondrecht voor de Grutto. Friese Boekerij/It Fryske Gea.
- Jongsma, J.M. & A.J. van Strien, 1983.** Effecten van de landbouw op weidevogels, een literatuuranalyse. Deel I. Vakgroep Milieubiologie, RU Leiden.
- Kleefstra, R., 2006.** Grutto's jaar na jaar te vroeg, massaal en zonder kroost op Friese slaapplaatsen. Twirre 16 (5): 211-215, themanummer steltlopers.
- Kleijn, D., F. Berendse, F. Smit & N. Gilissen 2001.** Agri-environment schemes do not effectively protect biodiversity in Dutch agricultural landscapes. Nature 413: 723-725.
- Melman, D., 2005.** Kennis-Online, Nieuwsbrief Wageningen University and Research.
- Musters, C.J.M., F. Parmentier, A.J. Poppelaars, W.J. ter Keurs & H.A. Udo de Haes, 1986.** Factoren die de dichtheid van weidevogels bepalen. Afdeling Milieubiologie en Centrum voor Milieukunde, RU Leiden.
- Oosterveld, E.B., 2006a.** Weidevogelmozaïekbeheer in Noord-Nederland 2000-2005. De Levende Natuur 107 (3): 130-133.
- Oosterveld, E.B., 2006b.** Betekenis van waterpeil en bemesting voor weidevogels. De Levende Natuur 107 (3): 134-137.
- Oosterveld, E.B., 2006c.** Opkrikplannen Friese weidevogelreservaten. Deel 1: Inrichtings- en beheerstechnische knelpunten en oplossingen. A&W-rapport 821. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek BV.
- Oosterveld, E.B. & D. Bos, 2004.** Evaluatie weidevogelbeleid Provincie Fryslân 1997-2003. A&W-rapport 442. Veenwouden. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek BV.
- Scharringa, C.J.G., 2003.** Weidevogels onder druk (2). Tussen Duin en Dijk 2 (2): 4-8.
- Schekkerman, H. & G.J.D.M. Müskens, 2000.** Produceren Grutto's *Limosa limosa* in agrarisch grasland voldoende jongen voor een duurzame populatie? Limosa 73: 121-134.
- Schekkerman, H., W. Teunissen & E.B. Oosterveld, 2005.** Broedsucces van Grutto's bij agrarisch mozaïekbeheer in 'Nederland Gruttoland'. Alterra-rapport 1291, SOVON-onderzoeksrapport 2005-10, A&W-rapport 783. Wageningen. Alterra.
- Stroud, D.A., N.C. Davidson, R. West, D.A. Scott, L. Haanstra, O. Thorup, B. Ganter & S. Delany (compilers) on behalf of the International Wader Study Group, 2004.** Status of migratory wader populations in Africa and Western Eurasia in the 1990s. International Wader Studies 15: 1-259.
- Terwan, P., E.B. Oosterveld, H. de Ruiter & J.A. Guldemond, 2003.** Beheersmozaïeken voor de Grutto. Opzet van de experimenten met optimaal Gruttobeheer in zes gebieden in Noord- en West-Nederland in het kader van het project Nederland-Gruttoland. Utrecht. Centrum voor Landbouw en Milieu.
- Teunissen, W. & L. Soldaat, 2005.** Indexen en trends van een aantal weidevogelsoorten uit het Weidevogelmeetnet. Periode 1990-2004. SOVON-informatie 2005/13. Beek-Ubbergen. SOVON Vogelonderzoek Nederland.
- Wymenga, E., 1997.** Grutto's *Limosa limosa* in de zomer van 1993 vroeg op de slaapplaats: aanwijzing voor een slecht broedseizoen. Limosa 70: 71-75.